

УДК 336.72

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.64-14>**Поліщук Н.В.**доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів*Вінницький фінансово-економічний університет***Лобачева І.Ф.**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування*Вінницький торговельно-економічний інститут**Київського національного торговельно-економічного університету***Мусієнко О.Л.**

старший викладач кафедри економіки

*Вінницький фінансово-економічний університет***Polishchuk Nataliia**Doctor of Economics, Associate Professor,
Head of Department Finance*Vinnitsia Finance and Economics University***Lobacheva Iryna**Candidate of Sciences (Pedagogics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department Accounting and Taxation*Vinnitsia Institute of Trade and Economics**Kyiv National University of Trade and Economics***Musiienko Olena**

Senior teacher of the Economics Department

Vinnitsia Finance and Economics University

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

Поліщук Н.В., Лобачева І.Ф., Мусієнко О.Л. Сучасний стан функціонування національних платіжних систем. У статті наведено теоретичні аспекти платіжної системи, уточнено визначення національної платіжної системи як складного та взаємопов'язаного комплексу платіжних і технічних елементів, кожен із яких робить свій внесок у забезпечення ефективного функціонування як фінансового сектору країни зокрема, так і національної економіки загалом. Узагальнено класифікаційні ознаки, за якими класифікують платіжні системи, та наведено їх види. Окреслено головні завдання функціонування платіжних систем. Розглянуто складові частини платіжної системи України. Визначено сучасні основні вимоги до платіжних систем. Окреслено заходи підвищення рівня безпеки національної платіжної системи України. Наведено основні вимоги до національних платіжних систем. Представлено рекомендації для розвитку електронної платіжної системи України.

Ключові слова: розвиток, платіжна система, банківська система, Національний банк України, комерційні банки, безпека платіжних систем.

Полищук Н.В., Лобачева И.Ф., Мусиенко А.Л. Современное состояние функционирования национальных платежных систем. В статье приведены теоретические аспекты платежной системы, уточнено определение национальной платежной системы как сложного и взаимосвязанного комплекса платежных и технических элементов, каждый из которых вносит свой вклад в обеспечение эффективного функционирования как финансового сектора страны в частности, так и национальной экономики в целом. Обобщены классификационные признаки, по которым классифицируют платежные системы, и приведены их виды. Определены главные задания функционирования платежных систем. Рассмотрены составляющие платежной системы Украины. Определены современные основные требования к платежным системам. Определены меры по повышению уровня безопасности национальной платежной системы Украины. Приведены основные требования к национальным платежным системам. Представлены рекомендации для развития электронной платежной системы Украины.

Ключевые слова: развитие, платежная система, банковская система, Национальный банк Украины, коммерческие банки, безопасность платежных систем.

Polishchuk Nataliia, Lobacheva Iryna, Musiienko Olena. The current state of functioning of national payment systems. The article presents the theoretical aspects of the payment system, clarifies the definition of the national payment system of a complex and interconnected set of payment and technical elements, each of which contributes to the efficient functioning of both the financial sector and the national economy as a whole. The classification features according to which payment systems are classified are generalized and their types are given. The main tasks of payment systems functioning are outlined. The components of the payment system of Ukraine are considered. It is proved that the non-cash payment system is designed to minimize the cost of issuing cash and reduce the cost of its maintenance, collection, and recalculation. It is highlighted that the main purpose of creating payment systems is to reduce the cash supply. The modern basic requirements to payment systems are defined. The current payment systems in Ukraine are analyzed, among which: the national electronic payment system (EPS), created by the National Bank of Ukraine, the National Payment System "Ukrainian Payment Space", 10 intrabank payment systems, 2 money transfer systems, 11 money transfer systems, 1 system settlements and 1 card system created by non-banking institutions, as well as 8 money transfer systems and 4 card payment systems created by non-residents, as well as international payment systems, which include 5 money transfer systems created by Ukrainian banks and 4 money transfer systems created by non-banking institutions. The current state of operations of Ukrainian banks with electronic money is studied. The basic requirements for national payment systems are given. Measures to increase the level of security of the national payment system of Ukraine are outlined. Recommendations for the development of the electronic payment system of Ukraine are presented. Special attention needs to be paid to the development of the national payment system of Ukraine, which depends on the effectively implemented innovations, which consist in the application and expansion of non-cash forms of payment and guarantee of the electronic payment system.

Key words: development, payment system, national banking system, National Bank of Ukraine, commercial banks, security of payment systems.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки характеризується новими вимогами до банківської системи України, такими як безпека, стабільність та сталий розвиток. Однією з важливих складових частин банківської системи України, що вимагає підвищеної уваги, є платіжні системи країни, які потребують оверсайту платіжних систем на засадах ризик-орієнтованого нагляду, покращення та постійної модифікації використовуваних систем. Варто вивчити проблемні питання функціонування платіжних систем для їх ефективного розвитку, оскільки це може привести до додаткового удосконалення фінансової структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що на вирішення цих проблем спрямовано інтелектуальні зусилля багатьох учених, таких як Л.А. Аврамчук, А.О. Азарова, М.В. Борщ, Н.О. Коваль, І.В. Коркач, А.П. Коротка, З.Р. Костак, С.В. Міщенко, С.В. Науменкова, Н.П. Погореленко, Н.М. Ращишин, І.П. Ситник, К.С. Тертична, О.В. Теслиук, В.А. Ющенко [1–16]. Враховуючи вагомий внесок учених у дослідження платіжних систем, маємо відзначити необхідність подальшого вивчення наявних проблем і протиріч у теорії та практиці розвитку платіжної системи з урахуванням розвитку банківського сектору економіки.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження сучасного стану національної платіжної системи в Україні, вивчення проблем функціонування та визначення перспектив розвитку платіжної системи.

Вклад основного матеріалу дослідження. Правовою базою функціонування платіжної системи в Україні є Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», в якому визначено, що «платіжна система – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу коштів. Прове-

дення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система» [3].

Л.А. Аврамчук, І.В. Коркач дають таке визначення: «платіжна система – це платіжна організація, до якої входять члени платіжної системи, та сукупність відносин, що виникають між ними під час проведення переказу грошей» [1, с. 68]. Основною метою створення платіжних систем є зменшення готівково-грошової маси. Будь-яка безготівкова платіжна система призначена мінімізувати витрати на випуск готівки та зменшити витрати на її обслуговування, інкасацію, перерахунок.

У науковій літературі національна платіжна система розглядається як «складний та взаємопов'язаний комплекс платіжних і технічних елементів, кожен із яких робить свій внесок у забезпечення ефективного функціонування як фінансового сектору країни зокрема, так і національної економіки загалом» [7, с. 24]. Відповідно до визначення Комітету з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків, поняття національної платіжної системи включає комплекс платіжних інструментів для ініціювання та переказу грошових коштів; платіжну інфраструктуру для оброблення та передавання платіжної інформації від платника до одержувача грошей; фінансові установи, які ведуть грошові рахунки та надають платіжні інструменти й послуги, а також інші підприємства, які є операторами операційних і клірингових мереж; систему ринкових угод щодо створення платіжних інструментів і послуг; систему формування цін на послуги платіжних систем; закони, стандарти, правила та певні процедури, встановлені законодавством та центральними банками задля забезпечення механізмів розрахунків [7; 14].

Щодо видів платіжних систем, то слід відзначити, що «у зарубіжній практиці з огляду на масштаб діяльності учасників платіжних систем та характер операцій

з обслуговування окремих сегментів платіжного обігу розрізняють роздрібні платіжні системи, платіжні системи для крупних сум та гуртові платіжні системи» [8, с. 151].

За рівнем впливу на економіку платіжні системи поділяють на системно значущі платіжні системи, соціально значущі платіжні системи.

Платіжні системи за особливостями розрахунків класифікують на системи валових розрахунків у режимі реального часу, системи на основі відкладеного нетто-розрахунку, гібридні системи.

Платіжні системи поділяють також за територією охоплення таким чином: транскордонні платіжні системи, транскордонні міжбанківські платіжні системи, внутрішньодержавні платіжні системи.

Важлива класифікаційна ознака поділу платіжних систем за резидентністю платіжної організації ґрунтується на двох видах платіжних систем, таких як національні платіжні системи, міжнародні платіжні системи.

Головними завданнями функціонування платіжних систем є забезпечення стійкості грошового обігу та стабільності національної грошової одиниці; забезпечення суб'єктів ринку платіжними засобами та платіжними інструментами в необхідному обсязі та структурі; своєчасність і точність здійснення всіх розрахунків і платежів; забезпечення надійності функціонування платіжних та розрахункових механізмів; сприяння динамічному розвитку національної економіки [6, с. 148; 8, с. 151].

Сучасні національні платіжні системи мають відповідати вимогам законодавства України і таким основним вимогам, як ефективність, оперативність, економічність, надійність, безпека, зручність, мобільність [10, с. 78–86].

Українське законодавство розрізняє діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

Станом на 31 грудня 2019 року в Україні зареєстровано 48 платіжних систем, зокрема загальнодержавна система електронних платежів (СЕП), створена Національним банком України, Національна платіжна система «Український платіжний ПРОСТІР», 10 внутрішньобанківських платіжних систем, 2 системи переказу коштів, 11 систем переказу коштів, 1 система розрахунків, 1 карткова система, створена небанківськими установами, а також 8 систем переказу коштів і 4 карткові платіжні системи, створені нерезидентами, міжнародні платіжні системи, які включають 5 систем переказу коштів, створені банками України, та 4 системи переказу коштів, які створені небанківськими установами [4, с. 7–8].

Загальна кількість учасників платіжних систем (крім системи електронних платежів) становила 128, з яких 69 банків, 59 небанківських фінансових установ [4, с. 7]. Серед платіжних систем, що створені резидентами, найбільшу кількість учасників-резидентів мали такі платіжні системи, як ВПС «FLASHPAY» – 49 (із них 46 небанківських установ); МПС «Welsend» – 36 (із них 9 небанківських установ); ВПС «Фінансовий світ» – 27 (із них 23 небанківські установи) [4, с. 7].

На нашу думку, одним з актуальних питань розвитку національної платіжної системи України є питання її безпеки. Так, Н.М. Рацішин, З.Р. Костак ґрунтовно досліджують безпеку національної платіжної системи

України та пропонують системний підхід до забезпечення її безпеки. Автори вважають, що кожен комерційний банк, який є учасником платіжної системи, повинен використовувати сучасні платіжні інструменти та механізми переказу коштів; новітні програмні та технічні засоби оброблення та передачі даних; чітко дотримуватись вимог вітчизняного законодавства та НБУ [12, с. 455].

Національний банк здійснює такі типи оцінювання платіжних систем, як комплексне оцінювання платіжних систем, які віднесено до категорії важливості, та платіжної системи, створеної Національним банком України; тематичне оцінювання (оцінювання окремих аспектів діяльності платіжної системи); оцінювання платіжної системи, яка планує здійснювати діяльність в Україні [4, с. 33].

Як зазначають А.О. Азарова та О.В. Теслюк, «суттєвим недоліком і головною перешкодою для прискорення розвитку електронних платіжних систем є недовіра багатьох користувачів до електронних грошей і надійності їх захисту» [2, с. 19]. Проте останнім часом ситуація змінюється, про що свідчать статистичні дані Національного банку України. Обсяги випущених електронних грошей за I півріччя 2020 року зросли від 79 млн. грн. до 203 млн. грн., а обсяг операцій банків з електронними грошима за півроку перевищив дані 2019 року у 1,7 рази. Кількість е-гаманців з електронними грошима за I півріччя 2020 року майже сягнула ринкового значення кількості е-гаманців 2019 року.

Так, за статистичними даними Національного банку України, більшість населення впевнено віддає перевагу безготівковим операціям із використанням платіжних карток завдяки розширенню безконтактної платіжної інфраструктури та змінам у платіжних звичках. Водночас у першому кварталі 2020 року додатковим фактором, що сприяв відмові населення від готівки, було поширення пандемії коронавірусу, а також пов'язана з цим активна кампанія Національного банку та банків на підтримку онлайн-операцій [9].

Загальна кількість операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, в першому кварталі 2020 року становила 1 385,3 млн. шт., а їх сума – 920,5 млрд. грн. Порівняно з аналогічним періодом 2019 року кількість зазначених операцій зросла на 24,5%, а сума – на 15,6% [9].

За кількістю та сумою переважали саме безготівкові операції. Так, кількість безготівкових операцій становила 1 183,2 млн. шт. (85,4% усіх операцій), а сума – 503 млрд. грн., або 54,6% від суми усіх операцій із картками (торік, за підсумками першого кварталу, показник становив 49,7%) [9].

Щодо платіжної інфраструктури, то слід відзначити, що кількість платіжних терміналів на 1 млн. населення протягом аналізованого періоду стрімко зросла, а загальна їх кількість за I півріччя 2020 року становила 8 300 штук на 1 млн. населення, що на 100 штук на 1 млн. населення менше, ніж за увесь 2019 рік.

Позитивна динаміка розвитку платіжних систем зберігається, а це означає, що Україна має реальні шанси в майбутньому максимально наблизитись до розвинутих країн ЄС у сфері безготівкових платіжних розрахунків, для чого потрібно створити комфортні умови для здійснення миттєвої оплати товарів та послуг, поширити

QR-коди та популяризувати мобільні додатки платіжних систем [13, с. 85].

На думку авторів, для розвитку платіжної системи України необхідно вжити низку таких заходів для розширення безготівкових форм розрахунків і забезпечення подальшого розвитку системи електронних платежів та Національної системи масових електронних платежів:

- забезпечити діяльність та розвиток організаційної структури платіжних систем;
- вжити комплексних заходів, які будуть вказувати на єдиний платіжний простір;
- покращити взаємодію національної та міжнародної платіжних систем;
- мінімізувати відсоток готівкової форми розрахунку;
- забезпечити функціональний і технологічний розвиток платіжних систем;
- запропонувати інтегровану банківську платіжну систему в межах України;
- розширити можливість використання безготівкової форми розрахунку із застосуванням платіжних карток;
- побудувати більш ефективну і надійну систему внутрішньодержавних розрахунків за рахунок врегулювання наявного ринку платіжних систем;
- вдосконалити систему моніторингу;
- забезпечити безпеку національних та міжнародних платіжних систем;

– розширити сфери застосування технологій і складових частин електронних платіжних систем;

– забезпечити удосконалення та розвиток нормативно-правової бази платіжних систем;

– підвищити можливість контролювання здійснення платежів;

– забезпечити прискорення виконання розрахунків та обігу коштів;

– гармонізувати платіжний ринок [5; 11, с. 43].

Висновки. Розвиток національної платіжної системи України залежить від ефективно впроваджених нововведень, які полягають у застосуванні та розширенні безготівкових форм розрахунків і гарантійному забезпеченні системи електронних платежів.

Задля ефективного розвитку національної платіжної системи запропоновано комплекс заходів для розширення безготівкових форм розрахунків і забезпечення подальшого розвитку системи електронних платежів.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є функціонування платіжних систем з урахуванням європейського досвіду, які поєднують популяризацію платіжних систем та їх інноваційність. Також подальших досліджень потребують питання розвитку системи електронних платежів, що стосуються вдосконалення законодавчих і нормативних вимог для доступності та зрозумілості споживачів.

Список використаних джерел:

1. Аврамчук Л.А., Коркач І.В. Сучасний стан і перспективи розвитку системи електронних платежів національного банку України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 5. С. 68–72.
2. Азарова А.О., Теслюк О.В. Проблеми розвитку платіжної системи України та шляхи їх вирішення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 1. С. 19–22.
3. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2020).
4. Звіт з оверсайту інфраструктур фінансового ринку – 2019. URL: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/3224/1/22.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).
5. Коваль Н.О., Борщ М.В. Особливості функціонування платіжних систем України на сучасному етапі їх розвитку. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1441> (дата звернення: 10.01.2020).
6. Мищенко С.В. Проблемы формирования и развития национальной платежной системы. *Ученые записки Российского государственного социального университета*. 2010. № 9 (85). С. 144–151.
7. Міщенко С.В. Вдосконалення системи безготівкових роздрібних платежів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2014. № 5 (158). С. 22–28.
8. Науменкова С.В., Міщенко С.В. Оверсайт платіжних систем на засадах ризик-орієнтованого нагляду. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 2 (60). С. 149–157.
9. Національний банк України : вебсайт. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 20.03.2020).
10. Ющенко В.А. та ін. Платіжні системи : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2015. 416 с.
11. Погореленко Н.П., Тертична К.С. Сучасний стан та перспективи розвитку платіжної системи України. *Молодий вчений*. 2015. № 1 (16). С. 41–44.
12. Ращисин Н.М., Костак З.Р. Платіжна система України та безпека її функціонування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. С. 452–456.
13. Ситник І.П., Коротка А.П. Перспективи використання європейського досвіду функціонування платіжних систем в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 2 (2). С. 80–85.
14. Core Principles for Systemically Important Payment Systems. BIS. Committee on Payment and Settlement Systems. CPSS Publications. 2001. № 43. January. URL: <http://www.bis.org/publ/cps43.htm> (дата звернення: 10.01.2020).
15. Sakhno A., Polishchuk N., Salkova I., Kucher A. Impact of credit and investment resources on the productivity of agricultural sector. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. № 8 (2). P. 335–345. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n2p335> (дата звернення: 20.03.2020).
16. Sakhno A., Salkova I., Polishchuk N., Kucher L., Stashko I. Efficiency of managing liabilities of enterprises of different types of economic activities. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. № 9 (1). P. 423–423. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n1p423> (дата звернення: 20.03.2020).

References:

1. Avramchuk L.A., Korkach I.V. (2017) Suchasnyj stan i perspektivy rozvytku systemy elektronnykh platezhiv nacionalnogo banku Ukrainy [Current state and prospects of development of the electronic payment system of the National Bank of

Ukraine]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo ghumanitarnogo universytetu* [Scientific Bulletin of the International Humanities University], no. 5, pp. 68–72.

2. Azarova A.O., Tesljuk O.V. (2017) Problemy rozvytku platizhnoji systemy Ukrainy ta shljakhy jikh vyrishennja [Problems of development of the payment system of Ukraine and ways to solve them]. *Visnyk Khmelnyckogo nacionaljnogo universytetu* [Bulletin of Khmelnytsky National University], no. 1, pp. 19–22.

3. Zakon Ukrainy “Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukraini” vid 5 kvitnja 2001 r., zi zminamy ta dopovnenjamy [Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv in Ukraine]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Zvit z oversajta infrastruktur finansovogho rynku 2019 [Report on the oversight of financial market infrastructures 2019]. Available at: <http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/3224/1/22.pdf>.

5. Kovalj N.O., Borshh M.V. (2012) Osoblyvosti funkcionuvannja platizhnykh system Ukrainy na suchasnomu etapi jikh rozvytku [Features of functioning of payment systems of Ukraine at the present stage of their development]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], no. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1441>.

6. Myshhenko S.V. (2010) Problemy formirovannja y rozvytja nacyonalnoj platezhnoj systemy [Problems of the formation and development of the national payment system]. *Uchenye zapysky Rossyjskogo ghosudarstvennogo sotsyaljnogo unyversyteta* [Scientific notes of the Russian State Social University], no. 9 (85), pp. 144–151.

7. Mishhenko S.V. (2014) Vdoskonalennja systemy bezgotivkovykh rozdribnykh platezhiv. *Visnyk Kyjivskogo nacionaljnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija: Ekonomika* [Improving the system of non-cash retail payments. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Economics], no. 5(158), pp. 22–28.

8. Naumenkova S.V., Mishhenko S.V. (2018) Oversajt platizhnykh system na zasadakh ryzyk-orijentovanogho naghljadu. [Oversight of payment systems on the basis of risk-oriented supervision]. *Naukovyj pohljad: ekonomika ta upravlinnja* [Scientific view: economics and management], no. 2(60), pp. 149–157.

9. Nacionaljnij bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]: veb-sajt. Available at: <https://bank.gov.ua>.

10. Platizhni systemy: navchaljnij posibnyk [Payment systems: a textbook] (2015) / V.A. Jushhenko ta in. Kyiv: Lybidj, 416 p.

11. Pogorelenko N.P., Tertychna K.S. (2015) Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku platizhnoji systemy Ukrainy [Current state and prospects of development of the payment system of Ukraine]. *Molodyj vchenyj* [Young scientist], no. 1(16), pp. 41–44.

12. Rashhyshyn N.M., Kostak Z.R. (2017) Platizhna systema Ukrainy ta bezpeka jiji funkcionuvannja [Payment system of Ukraine and security of its functioning]. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky* [Global and national economic problems]. Vypusk 19, pp. 452–456.

13. Sytnyk I.P., Korotka A.P. (2019) Perspektyvy vykorystannja jevropejskogo dosvidu funkcionuvannja platizhnykh system v Ukraini [Prospects for the use of European experience in the operation of payment systems in Ukraine]. *Problemy systemnogo pidkhodu v ekonomici* [Problems of system approach in economy], no. 2(2), pp. 80–85.

14. Core Principles for Systemically Important Payment Systems (2001). BIS. Committee on Payment and Settlement Systems. CPSS Publications № 43. January Available at: <http://www.bis.org/publ/cpss43.htm>.

15. Sakhno A., Salkova I., Polishchuk N., Kucher L., Stashko I. (2020) Efficiency of managing liabilities of enterprises of different types of economic activities. *European Journal of Sustainable Development*, no. 9(1), pp. 423–423. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n1p423>.

16. Sakhno A., Polishchuk N., Salkova I., Kucher A. (2019) Impact of credit and investment resources on the productivity of agricultural sector. *European Journal of Sustainable Development*, no. 8(2), pp. 335–345. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n2p335>.